

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

КРИЖАНОВСЬКИЙ ОЛЕКСІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 316.6:159.922/923

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ БЕЗПЕКИ
ОСОБИСТОСТІ ТА ПРОТИДІЇ МАНІПУЛЯЦІЯМ
В ПЕРІОД СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

РЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Київ – 2025

Дисертацією є рукопис

Дисертацію підготовлено шляхом самостійної роботи без наукового консультування.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Кононенко Оксана Іванівна,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова, кафедра
соціальної психології, завідувачка;

доктор психологічних наук, професор
Ковальчук Зоряна Ярославівна,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
кафедра теоретичної психології
Інституту управління, психології
та безпеки, завідувачка;

доктор психологічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України
Волженцева Ірина Вікторівна,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
кафедра психології і педагогіки дошкільної
освіти, професорка.

Захист відбудеться «06» вересня 2025 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.11 Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України за адресою: 01042, м. Київ, вул. Іоанна Павла II, 17, ауд. 401.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті університету <https://snu.edu.ua/index.php/science/spetsializovani-vcheni-rady-iz-zahystu-dysertatsij-d-29-051-11/> та у науково-технічній бібліотеці Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України за адресою: 01042, м. Київ, вул. Іоанна Павла II, 17.

Реферат розісланий «05» серпня 2025 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.М. Побокіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Важливість розв'язання проблеми безпеки в період суспільних трансформацій не викликає сумнівів, адже її розглядають як один із найважливіших критеріїв і нормативів поступального та стабільного розвитку соціальних, економічних, технічних, екологічних та біологічних систем.

Констатовано, що потреба у дослідженні умов забезпечення безпеки особистості та можливостей протидіяти маніпуляціям пов'язана з тим, що сфера її життєдіяльності стає дедалі складнішою й непередбачуваною. При цьому рівень обізнаності щодо безпеки та засобів протидії маніпуляціям залишається недостатнім з огляду на усвідомлення, розуміння й подолання загроз. Водночас потребує ґрунтовного вивчення соціально-психологічний дискурс проблеми безпеки, адже від конструктивної й ефективної взаємодії особистості та соціуму, від її безпосередньої активності залежить забезпечення безпеки на всіх рівнях функціонування особистості та в будь-яких системах, а також її здатність протидіяти маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій.

Крім того, прагнення до безпеки та протидії маніпуляціям належать до фундаментальних потреб особистості, а їхнє задоволення є необхідною передумовою її успішної життєдіяльності та розвитку. Реалізація цих потреб відбувається в суспільстві за допомогою відповідних організаційних форм, насамперед стійких структур соціальних взаємодій, спільної діяльності, які трансформуються в систему взаємопов'язаних особистих та/або групових інтересів, а також способів їх досягнення, зокрема в площині протидії маніпуляціям.

Показано, що проблема маніпулятивного впливу отримала пояснення та оцінку здебільшого в межах політологічних, філософських і загальнопсихологічних досліджень. Водночас цей феномен є концептуально важливим у соціально-психологічному вимірі, оскільки перебуває в тісному взаємозв'язку з проблемою безпеки особистості в сучасному трансформаційному соціумі, з формами та способами здійснення соціальної взаємодії тощо.

Особливої актуальності вивчення означеної проблеми набуває в умовах, коли потреба в безпеці та протидії маніпуляціям стає провідною, зокрема в період суспільних трансформацій. У цих реаліях вона визначає мотивацію соціальної поведінки особистості, зумовлює її перебудову та зміну, відповідним чином трансформує інші потреби, індивідуальні особливості та характеристики людини. Іншими словами, потреба в безпеці та протидії маніпуляціям є активним і домінуючим мобілізатором ресурсів особистості в ситуаціях надзвичайного характеру, що істотно посилюються під час суспільних трансформацій.

Стан розробленості проблеми. Більшість авторів, які досліджували питання психологічної безпеки та протидії маніпуляціям, наголошують на важливості вивчення як зовнішніх чинників, наприклад специфіки соціального середовища, так і внутрішніх чинників (особистісні характеристики, мотивація, темперамент та ін.) (І. Волженцева, Л. Волченко, С. Гарькавець, О. Кононенко, Я. Чаплак, Г. Чуйко, J. Beus, L. Dhanani, M. McCord та ін.). Згідно з R. Janoff-Bulman, психологічна безпека особистості виявляється опосередковано – через систему ставлень суб'єкта до світу, себе та інших людей; при цьому сприйняття світу як ворожого, недоброзичливого може становити загрозу для людини, яка, маючи такі переконання, відчуває дискомфорт і небезпеку. У зв'язку з цим стверджується, що в дослідженнях специфіки психологічної безпеки та протидії маніпуляціям доцільно враховувати не лише особистісні характеристики людини, її цінності й установки, а й суб'єктну позицію, завдяки якій вона здатна регулювати власні відносини із середовищем і виступати активним суб'єктом власного життя.

Сучасні дослідження з проблем безпеки та протидії маніпуляціям дотримуються традиції виокремлювати безпеку держави, суспільства (В. Грищенко, М. Дзюба, О. Дузь-Кратченко, В. Єфіменко, Я. Жарков, Н. Завацька, З. Ковальчук та ін.) та особистості (Д. Заграй, М. Кононець, А. Литвинчук, Г. Ложкін, В. Оверчук, О. Рибальченко, Н. Савелюк, М. Слюсаревський та ін.); професійну безпеку (І. Волеваха, Н. Воляннюк, І. Зубко, О. Лазорко, Г. Ложкін та ін.), безпеку в сім'ї (А. Грись, Ю. Прима, К. Седих та ін.). Серед зарубіжних науковців зазначені аспекти проблеми дослідження було висвітлено в працях A. Bellissimo, C. Brezaussek, M. Corbett, S. Goldberg, J. Grusec, J. Jenkins, K. MacDonald, B. Morrongiello, G. Prado, D. Schwebel, J. Szapocznik та ін.). Крім того, посилено вивчаються питання психологічних засобів безпеки (О. Богучарова, Ю. Бохонкова, І. Данилюк, Л. Заграй, М. Carter, D. Cervone, S. Occhipinti, R. Petruska, M. Siegal, R. Smith, N. Weinstein, J. Weitlauf, J. Wilson та ін.), зокрема інформаційно-психологічна складова забезпечення безпеки (В. Алещенко, Л. Гаврищак, С. Гнатюк, Є. Катаєв, О. Лещинська, С. Лихачов, І. Мартиненко, О. Панченко, В. Петрик, Т. Сергієнко, Н. Уханова, А. Харченко та ін.), а також безпека у психотерапевтичних відносинах (M. Egan, F. Helm, A. Rappoport та ін.). Поряд із цим розробляються програми, спрямовані на забезпечення почуття стабільності, цілісності й упевненості в собі, що сприяють вирішенню зазначених проблем.

Встановлено також, що дедалі частіше об'єктом досліджень науковців є питання інформаційно-психологічної безпеки, безпеки освітнього середовища – у напрямі забезпечення психологічної безпеки в закладах освіти (О. Бондарчук, Н. Вітюк, Л. Карамушка, Н. Коструба, Т. Панченко, Г. Радчук, О. Тушина, Ю. Хвесик, J. Berg, D. Cornell та ін.); безпеки професійної діяльності, у межах якої вивчаються психологічна безпека та питання

ергономіки праці; безпеки суб'єктів професійної діяльності з різним посадовим статусом і різним особистісним типом, чинники порушення психологічної безпеки, зокрема в екстремальних умовах діяльності (В. Барко, В. Бочелюк, М. Корольчук, Г. Ложкін, С. Миронець, В. Поуль, І. Приходько, О. Сафін та ін.); досліджується роль працівника у забезпеченні безпеки, аналізується взаємозв'язок стилю діяльності керівника та психологічної безпеки підлеглих тощо (К. Gaisbachgrabner, K. Kallus, D. McLain, M. Schwarz та ін.). Наголошується, що значну роль у забезпеченні психологічної безпеки відіграє соціально-психологічний клімат у групі (J. Bradley, M. Christian, M. Graso, L. Jiang, T. Probst, J. Wallace), особливі лідерські якості – приязність та контроль (З. Ковальчук, О. Шевченко, J. Schaubroeck, F. Walumbwa), спеціально організовані тренінги (Н. Волинець, Р. Argentero, M. Leiter, W. Zanalett та ін.), побудовані, зокрема, на моделі сприйняття ризику та контролю поведінки.

Лише останнім часом з'явилися праці, у яких враховано ступінь і тип загрози (Л. Заграй, S. Braun, S. Overstreet та ін.), а також установки й стереотипи як прояви соціально-психологічної ідентичності (А. Борисюк, А. Кононенко, О. Кононенко, О. Нагула, Т. Цюман, J. Crosby, P. Davies, R. Dittmann, V. Purdie-Vaughns, C. Steele та ін.), упевненість у захисті, моделі прихильності (S. Dickstein).

До найповніших праць, у яких вивчено, зокрема, соціальну маніпуляцію, належать розвідки R. Goodin, H. Schiller, E. Shostrom та інших науковців. Стани відчуження та маніпуляції в контексті характеру діяльності особистості досліджувалися у працях К. Божко, І. Волженцевої, В. Клак, І. Левицької, С. Лозниці, Т. Adorno, M. Buber, A. Camus, K. Jaspers, H. Marcuse, E. Mounier, J. Ortega у Gasset, J.-P. Sartre, E. Fromm, M. Heidegger. Психічні складові маніпуляцій, особливості свідомості та підсвідомості людини в умовах різних впливів розроблялися у працях К. Гавриловської, Н. Гребінь, М. Карпенко, В. Лойко, М. Присяжнюк, R. Harris, P. Hofer, G. Le Bon, S. Moscovici, L. Proto, J. Rudinow, G. Tarde та інших дослідників.

Проте соціально-психологічний вимір розв'язання проблем безпеки особистості та протидії маніпуляціям у період суспільних трансформацій потребує поглибленого вивчення та концептуалізації в межах наукової парадигми. У зв'язку з цим, важливим видається визначення соціально-психологічних особливостей уявлень особистості про безпеку та протидію маніпуляціям у віковому й гендерному вимірах, виокремлення дескрипторів соціально-психологічних ресурсів безпеки особистості та протидії маніпуляціям, а також виявлення соціально-психологічних предикторів цих конструктів, із метою розробки дієвих засобів соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям під час суспільних трансформацій.

Актуальність означеної проблематики, її складність, багатовимірність та недостатня розробка теоретичних і практичних аспектів, із урахуванням

соціального контексту розвитку держави та умов сучасної соціально-політичної ситуації, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження *«Соціально-психологічні засади безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького МОН України «Психологічні засади актуалізації ресурсності та життєстійкості особистості: концептуалізація та розвиток» (державний реєстраційний номер: 0121U110568) і відповідає комплексним науково-дослідним темам кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України «Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі», «Соціально-психологічні основи розвитку адаптаційного потенціалу особистості засобами інноваційних психотехнологій в умовах трансформаційних змін сучасного суспільства». Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 5 від 31 січня 2025 р.).

Об'єкт дослідження – безпека особистості та протидія маніпуляціям в період суспільних трансформацій.

Предмет дослідження – соціально-психологічні засади безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій.

Мета дослідження полягає у концептуальному визначенні соціально-психологічних основ безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій; розкритті змістовно-процесуальних засад програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення проблеми безпеки особистості та протидії маніпуляціям у науковій парадигмі.
2. Здійснити концептуалізацію проблеми безпеки особистості та протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій у соціально-психологічному вимірі.
3. Виокремити соціально-психологічні особливості уявлень особистості про безпеку та протидію маніпуляціям у віковому та гендерному вимірах.
4. Визначити соціально-психологічну специфіку безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій.
5. Розкрити змістовно-процесуальні засади програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій.

6. Провести оцінку ефективності впровадження програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій.

Теоретико-методологічну основу дослідження становили: принципи системного (В. Бочелюк, С. Гарькавець, Є. Гейко, І. Пасічник, К. Седих, K. Lorenz, J. Schaefer, I. Stengers, S. Taylor, K. Wilber та ін.), суб'єктно-діяльнісного (Г. Костюк, С. Максименко, І. Пасічник, Я. Раєвська, В. Роменець, В. Турбан, О. Чебикін та ін.), інформаційно-комунікативного (Л. Засєкіна, Л. Калмикова, З. Кіреєва, М. Орап, Г. Радчук та ін.), особистісно-компетентісного (І. Ващенко, О. Лосієвська, Л. Онуфрієва, В. Рибалка, Ю. Швалб та ін.), процесуально-динамічного (Г. Калмиков, Є. Карпенко, З. Карпенко, О. Кононенко, Л. Пілецька, І. Попович та ін.), ресурсного (А. Бек, О. Ігнатюк, Д. Кліфтон, В. Лозова, С. Лукомська, Т. Рогова, М. Селігман, Б. Фредкінсон, О. Штепа та ін.), комплексного (В. Карпенко, О. Кулешов, Я. Лавренюк, Ю. Мединська, В. Моляко, Т. Титаренко, О. Фільц, С. Якушик та ін.) підходів в психології; концепції розвитку особистості як активного суб'єкта життєдіяльності (І. Вољженцева, Н. Добровольська, З. Ковальчук, Т. Комар, О. Литвиненко, Н. Чепелева та ін.); теорії та моделі самоорганізації особистості (Я. Гошовський, І. Гоян, Ю. Завацький, А. Кононенко, С. Миронець, Н. Токарева, Н. Фалько та ін.), її соціально-психологічної взаємодії (В. Барко, Н. Завацька, В. Корнієнко, О. Лукашов, У. Михайлишин, Л. Руденко та ін.), соціокультурної самоідентифікації (О. Лісовий та ін.), самоактуалізації (А. Maslow, C. Rogers, V. Frankl, E. Fromm та ін.) та самодетермінації (Е. Десі, Р. Райан, М. Хайдеггер); теорії та моделі психологічної безпеки особистості (О. Бондарчук, Л. Карамушка, О. Лазорко, О. Лещинська, А. Литвинчук, Г. Ложкін, О. Москаленко, І. Приходько, О. Савченко, М. Слюсаревський та ін.), наукові погляди на протидію маніпуляціям (Н. Волинець, Н. Гребінь, І. Левицька, М. Присяжнюк, О. Федчук та ін.), положення теорії та практики формування соціальних уявлень особистості (М. Біллінг, Г. Брейквел, Л. Волченко, В. Дуаз, І. Жадан, Д. Жоделе, Д. Кантер, С. Московічі, С. Омелянюк, А. Тешфел, К. Фламан та ін.); концептуальні підходи до детермінації соціальної активності особистості (О. Блискун, І. Гуляс, Л. Заграй, О. Лич, В. Панок, О. Сафін, В. Татенко, Т. Траверсе, О. Фурман, Л. Черновська, Т. Щербан та ін.); наукові погляди на природу та генезу ціннісних орієнтацій особистості (О. Бондаренко, М. Боришевський, С. Гарькавець, А. Грись, О. Цільмак, Ш. Шварц та ін.); методологічні положення і принципи активного соціально-психологічного навчання та допомоги в період суспільних трансформацій (Ю. Бохонкова, В. Волошина, А. Склярчук, О. Сорока, О. Чуйко, Р. Шевченко, С. Яковлева, Т. Яценко та ін.), теорія технологізації соціально-психологічної роботи в умовах суспільних трансформацій (К. Андросович, І. Бурлакова, В. Завацький, А. Капська, А. Коваленко, А. Курова, Ю. Швалб та ін.).

Для досягнення поставленої мети та розв'язання висунутих завдань використано комплекс **методів дослідження**:

– *теоретичні*: теоретичний, порівняльний аналіз та синтез сучасних наукових й емпіричних досліджень з проблеми визначення соціально-психологічних основ безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій, а також їх узагальнення, класифікація та систематизація;

– *емпіричні*: спостереження; бесіда; анкетування («Анкета психологічної безпеки», «Безпека освітнього середовища»), інтерв'ювання, психодіагностичні методики: опитувальник уявлень про безпеку (N. Lyz), методика діагностики загроз психологічної безпеки особистості (Т. Фіногенова), методика оцінки індексів прийняття небезпечних форм поведінки та деструктивних ідей як нормативних, методика оцінки суб'єктивного благополуччя (А. Perrudet-Badoux, G. Mendelssohn, J. Chiche, в адаптації М. Соколової), шкала соціального інтелекту Tromsø (The Tromsø Social Intelligence Scale, D. Silvera, M. Martinussen, T. Dahl, в адаптації В. Шевельова, О. Алексєєва), методика «Когнітивне регулювання емоцій» (N. Garnefski, V. Kraaij, в адаптації О. Писаревої, О. Гриценко), методика «Індекс життєвого стилю» (LSI, R. Plutchik, H. Kellerman, H. Conte, в адаптації Л. Вассерман та ін.), методика діагностики індивідуальних цінностей (Sh. Schwartz), методика оцінки індексів, що відображають ціннісні орієнтації (M. Rokeach), методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації (T. Holmes, R. Rahe), опитувальник травматичних ситуацій (Life Experience Questionnaire (LEQ), в адаптації Н. Тарабріної), методика діагностики самооцінки психічного стану (Г. Айзенк), шкала тривожності (Ч. Спілбергер, в адаптації Ю. Ханіна), методика діагностики самооцінки (Т. Дембо, С. Рубінштейн), методика «Хто Я?» (M. Kuhn, T. McPartland, у модифікації Т. Румянцевої), опитувальник «Стратегії подолання стресових ситуацій» (S. Hobfoll, в адаптації Н. Водоп'янової, О. Старченкової), модифікований опитувальник «Диспозиції захисної та копінг-поведінки в освітньому середовищі» (Г. Бойко); проєктивні методики: соціометрія, «Людина під дощем»;

– *методи математичної обробки даних* із їх подальшою якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням. Статистичну обробку даних і графічну презентацію результатів дослідження здійснено за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 22.0).

Організація і база дослідження. Дослідження проводилося в період з 2019 р. по 2025 р. на базі науково-практичного Центру медико-соціальних та психотехнологій (м. Київ), Південноукраїнського Інституту психології, психотерапії і управління (м. Одеса), Центру надання правової та психосоціальної допомоги ВПО (м. Київ), Центру розвитку підприємництва та реалізації бізнес-ідей (м. Київ), а також на базі закладів вищої освіти (Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана

Хмельницького, Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Західноукраїнського національного університету, Національного університету «Запорізька політехніка», Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини).

Загальна кількість досліджуваних становила 872 респонденти віком від 17 до 55 років (438 (58,6%) осіб чоловічої статі та 434 (41,4%) – жіночої статі), які перебували на різних етапах онто-, соціо- та професіогенезу. До I групи увійшли 215 респондентів юнацького віку (від 17 до 23 років) та раннього дорослого віку (від 24 до 34 років); до II групи – 338 респондентів віком від 35 до 40 років (I періоду зрілого віку); до III групи – 319 респондентів віком від 41 до 55 років (II періоду зрілого віку). Усі учасники мали різні освітньо-кваліфікаційні характеристики, зокрема щодо етапу професіоналізації, досвіду професійної діяльності та посадового статусу. Вибірка була репрезентативною щодо ключових змінних емпіричного дослідження та основних соціально-демографічних характеристик.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечено методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних позицій, використанням взаємодоповнювальних методів, що відповідають меті та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних і якісних методів аналізу отриманих емпіричних даних, застосуванням методів математичної статистики.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у тому, що:

– *вперше*: з позицій полісистемності *наведено* концептуальне соціально-психологічне обґрунтування феномену безпеки особистості та процесу протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій, як інтегративних конструктів, здійснене через *актуалізацію* нормативно-правових стандартів забезпечення безпеки особистості (на мікро-, мезо-, макрорівнях) та можливостей протидії маніпуляціям (з урахуванням їх передумов, типології, індикаторів, маніпулятивних технологій, специфіки маніпулятивного впливу) і *артикуляцію* цих конструктів у вимірах особистої свободи та інформаційного середовища; *проведено* аналіз соціально-психологічної специфіки та *диференційовано* уявлення особистості про умови безпеки та протидію маніпуляціям в період суспільних трансформацій у віковому і гендерному вимірах; *розкрито* дескриптори соціально-психологічних ресурсів безпеки особистості та протидії маніпуляціям (на підставі оцінки індексів життєвого стилю та схильності до прийняття небезпечних форм поведінки і деструктивних ідей як нормативних, а також за параметрами соціального інтелекту; типами когнітивного регулювання емоцій; особливостями ціннісних

орієнтацій; рівнями суб'єктивного благополуччя; диспозиціями захисної та копінг-поведінки; механізмами психологічного захисту) в умовах суспільних трансформацій; *виокремлено* соціально-психологічні предиктори (маніпулятивна природа соціуму, загальна кількість травматичних подій та сумарний показник їх впливу, індекс травматичності, рівень стресу) загроз безпеки особистості (військових, економічних, природних, соціальних, інформаційних та загроз її здоров'ю) у період суспільних трансформацій, з урахуванням параметрів стресостійкості та соціальної адаптації; *виявлено* варіативність і варіабельність маніпулятивного впливу на особистість у векторах групової взаємодії та деструктивності маніпуляцій в інформаційно-цифровому просторі, а також напрямки їх протидії в умовах суспільних трансформацій;

– *розкрито* змістовно-процесуальні засади програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій, із залученням полісистемного, комплексного та ресурсного підходів, у межах якого розроблено й імплементовано нормативне та організаційно-технологічне забезпечення цього процесу з виокремленням й обґрунтуванням принципів системності, цілісності, діалогічності, структурності, цілеспрямованості, відкритості, еквівалентності, диференційованого прогнозування на етапах його побудови та реалізації;

– *поглиблено та уточнено*: уявлення про сучасні підходи до вивчення феномену безпеки особистості та його змістовні особливості; про соціально-психологічну сутність процесу забезпечення безпеки особистості, а також можливості протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій;

– *набули подальшого розвитку*: методологічне та методичне забезпечення вивчення феномену безпеки особистості; підходи до соціально-психологічних засобів і технологій ефективного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям, зокрема в умовах глобальних багатовимірних загроз і соціогенних викликів.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання методичного інструментарію під час проведення системних досліджень феномена безпеки особистості, зокрема в контексті маніпулятивного впливу та протидії йому; у розробці та реалізації програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій; у визначенні та обґрунтуванні соціально-психологічних умов ефективної реалізації розробленого програмно-цільового проєкту з урахуванням змісту, форм, методів активного соціально-психологічного навчання та допомоги в період суспільних трансформацій. Прикладний аспект викладених положень полягає також у тому, що усвідомлення структури групового та міжособистісного маніпулятивного впливу надає змогу краще розуміти приховані процеси, які

відбуваються в групі, ефективніше протистояти маніпуляціям, оптимізувати процеси групової діяльності, міжособистісного спілкування і взаємодії.

Отримані наукові дані та розроблені на їх основі рекомендації можуть бути використані психологами, соціальними працівниками, фахівцями інших галузей, які займаються проблемами безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій. Матеріали дослідження можуть застосовуватися при підготовці освітньо-професійних та освітньо-наукових програм в освітніх компонентах з проблем психологічної безпеки особистості та протидії маніпуляціям. Розроблений програмно-цільовий проєкт може бути рекомендований для впровадження у закладах освіти, консультаційних центрах, центрах соціально-психологічної адаптації, центрах психосоціальної допомоги з метою підвищення ефективності процесу соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій.

Результати дослідження **впроваджено** у консультаційну та методичну роботу Науково-практичного центру медико-соціальних та психотехнологій (м. Київ) (довідка № 783/36 від 31.07.2024 р.); у консультаційну роботу Центру надання правової та психо-соціальної допомоги ВПО (м. Київ) (довідка № 12-02-24Ф від 12.02.2024 р.); у консультаційну роботу ГО «Фонд розвитку підприємництва та реалізації бізнес-ідей (м. Київ) (довідка № 07-03-24Ф від 07.03.2024 р.); у науково-методичну роботу Південноукраїнського інституту психології, психотерапії і управління (м. Одеса) (довідка № 79/1 від 22.12.2023 р.); в освітню, виховну та науково-методичну роботу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 01-15/1211 від 12.08.2024 р.); у навчально-виховну роботу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (довідка № 785/15.17 від 01.08.2024 р.); у навчально-виховну та наукову роботу Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (довідка № 386 від 27.08.2024 р.); у наукову та навчально-методичну роботу Західноукраїнського національного університету (довідка № 126-36/1933 від 16.08.2024 р.); в навчально-методичну та науково-організаційну роботу Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (довідка № 09/01-4-624 від 06.08.2024 р.); в освітню, виховну, науково-методичну роботу Національного університету «Запорізька політехніка» (довідка № 39/01/2462 від 13.08.2024 р.); у виховний процес та навчально-методичну роботу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 1017/33-01.03 від 13.08.2024 р.); в освітній процес Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 1285/01 від 14.08.2024 р.) та застосовано при викладанні професійно-орієнтованих дисциплін і спецкурсів «Соціальна психологія», «Психологічне консультування», «Психологія особистості», «Диференційна

психологія», «Психологія впливу», «Психологія масової свідомості», а також при розробці матеріалів методологічних семінарів.

Особистий внесок автора. Розроблені наукові положення та отримані емпіричні дані є самостійним внеском автора в розробку проблеми визначення соціально-психологічних основ безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій. В опублікованих зі співавторами працях доробок автора становить 50%. Розробки та ідеї, що належать співавторам, у дисертації не використовуються.

Положення та висновки кандидатської дисертації на тему «Кримінологічні засади формування та реалізації стратегії запобігання злочинам у сфері господарської діяльності» в докторській дисертації не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи було представлено на науково-практичних конференціях, у проектах, на семінарах, у програмах, стажуваннях, круглих столах різного рівня, зокрема *міжнародних*: III-IV науково-практичних конференціях «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (Дніпро, 2019-2020 рр.), науково-практичній конференції «Право і держава в період криз: ризики та можливості» (Київ, 2020 р.), VIII науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті професора Ващенко Ірини Володимирівни «Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний та соціальний виміри» (Северодонецьк, 2021 р.), VII науково-практичній конференції «Актуальні питання здоров'язбереження у координатах сучасних парадигм» (Северодонецьк, 2021 р.), IX науково-практичній конференції «Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний та соціальний виміри» (Київ, 2023 р.), семінарах-тренінгах у межах Програми «Справедливість для всіх» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID): «Формування резильєнтності (життєстійкості), як особистий ресурс в умовах війни» (Київ, 2023 р.), «Удосконалення комунікативних здібностей: технології розвитку soft skills» (Київ, 2023 р.), «Синергія інтелекту та тіла: науково-педагогічна компетентність» (Київ, 2024 р.), «Психологія професійного мислення: готовність до змін» (Київ, 2024 р.), «Соціально-правовий аналіз булінгу та мобінгу, як найпоширеніших явищ дискримінації в суспільстві» (Київ, 2024 р.); науково-практичній конференції «Актуальні питання підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони в умовах війни» (Кропивницький, 2024 р.), міждисциплінарній науково-практичній конференції «Педагогіка мистецтва для збереження і розвитку психічного і фізичного здоров'я та культурного зростання особистості впродовж життя» (Запоріжжя, 2024 р.), International internship «Fundraising and organization of project activities in educational establishments: European experience» (Krakow, Poland, 2024), International Internship Program within the framework of the International Spring School «Inclusion, Social Responsibility and Entrepreneurship. Social Innovations

for Community Development and Youth Engagement» (Genoa, Berlin, Kyiv, 2025), Project «Enhancing the Participation and Ensuring the Right to Education for Children with Intellectual Disability: Developing Capacities and Opportunities (EPERE)» (SI Baltic Sea Neighbourhood Programme, 2025), I науково-практичній конференції імені Володимира Репкіна «Психолого-педагогічні основи розвивального навчання: теорія, практика, перспективи» (м. Лубни, 2025 р.), програмі «Бізнес в цифровому середовищі» (Funded by the European Union) (Київ, 2025 р.), науково-практичній конференції «Психічне здоров'я та життєстійкість в умовах війни: інноваційні підходи та доказові інтервенції для України» (Івано-Франківськ, 2025 р.); з міжнародною участю: II науково-практичній конференції «Життєві виклики сучасного суспільства в умовах воєнного стану» (Київ, 2024 р.), інтернет-конференції «Актуальні питання гіпнозу та сучасної гіпнотерапії у корекції психоемоційних травм, ПТСР та інших психічних розладів» (Кропивницький, 2025 р.); *всєукраїнських*: III круглому столі «Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки: Індустрії 4.0» (Харків, 2023 р.), щорічному науковому круглому онлайн-столі «Наукова спадщина української психології: єдність минулого та теперішнього» (Київ, 2024 р.), стажуванні «Інноваційні технології викладання психологічних дисциплін у процесі дистанційного навчання» (Хмельницький, 2025 р.), I науково-практичній конференції «Актуальні питання відновлення ментального здоров'я у психологічному вимірі» (Київ, 2024 р.), науково-практичній конференції «Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та поствоєнної реабілітації» (Львів, 2024 р.); *регіональних*: науково-практичному семінарі «Вплив рівня дозволів та відпочинку молоді на зниження рівня злочинності» (Дніпро, 2019 р.), XI науково-практичній конференції «Людина і світ» (Запоріжжя, 2025 р.); доповідалися та обговорювалися на розширених засіданнях кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (2024-2025 рр.).

Публікації. Основні положення й висновки дисертаційної роботи представлено в 41 публікації автора, з яких: 1 одноосібна монографія, 21 стаття в наукометричних фахових виданнях із психології (з яких: 5 статей – у наукометричній базі Scopus, 2 статті – у наукометричній базі Web of Science Core Collection), 19 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 320 найменувань (з них 144 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації викладено на 347 сторінках, із них 310 сторінок основного тексту. Робота містить 17 таблиць на 15 сторінках, 1 рисунок на 1 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито його об'єкт, предмет, мету й завдання наукового пошуку, теоретико-методологічні засади та методичний апарат. Висвітлено наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію результатів дослідження, публікації за темою дисертації, її структуру та обсяг.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади вивчення проблеми безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій» наведено історичні витоки й подано соціально-психологічну інтерпретацію змістовного аспекту безпеки особистості; здійснено соціально-психологічний аналіз передумов маніпуляцій, маніпулятивних технологій і маніпулятивного впливу; проаналізовано міжнародні та вітчизняні нормативно-правові стандарти забезпечення безпеки особистості й протидії маніпуляціям у період суспільних трансформацій.

Констатовано, що проблема безпеки особистості історично вивчалася в контексті обговорення питання про базові потреби людини, серед яких особливе місце займає потреба в самозбереженні. При цьому безпека асоціювалася з досягненням людиною внутрішньої узгодженості, з її здатністю інтегрувати свій досвід – відчуття, переживання, почуття – і символізувати його так, щоб відбувалася редукція внутрішнього напруження (О. Бондарчук, Л. Карамушка, О. Лазорко, О. Лещинська, А. Литвинчук, Г. Ложкін, О. Москаленко, І. Приходько, О. Савченко та ін.).

Встановлено, що в соціальних і гуманітарних науках феномен безпеки стає об'єктом міждисциплінарного осмислення і предметом дослідження, який необхідно розглядати як діяльність конкретних соціальних суб'єктів; сферу відносин, що виникають між цими суб'єктами; сферу, в якій функціонує та розвивається суспільна, групова й індивідуальна свідомість, а також як предмет наукового пізнання, що дозволяє досліджувати його сутність, закономірності розвитку та особливості функціонування (О. Кочубейник, Б. Лазоренко, Л. Найдьонова, Н. Савелюк, В. Татенко, Т. Титаренко та ін.).

Показано, що визначаючи місце означеної проблеми в дослідженні безпеки та протидії маніпуляціям, необхідно виходити з того, що в системі «людина – середовище» безпека людини може розглядатися з позиції об'єктивного стану буття (середовища), зовнішніх чинників, загроз, ризиків; як наявність екстремальних або безпечних умов життєдіяльності, а також у векторі безпечної життєдіяльності, особистісних детермінант захищеності людини, наявності в неї здібностей та готовності до розпізнання, передбачення, уникнення та подолання небезпек і протидії маніпуляціям (О. Суська, Р. Чалдині та ін.).

Зазначено, що категорію безпеки прийнято вважати інтегративною та розглядати в різних вимірах (як процес, як стан, як властивість особистості) і

на різних рівнях (на рівні суспільства, середовища, особистості). З'ясовано, що як процес психологічна безпека присутня в ситуаціях міжособистісного спілкування; як стан вона забезпечує базову захищеність особистості та суспільства. Коли психологічна безпека розглядається як властивість особистості, що характеризує її захищеність від деструктивних впливів і внутрішній ресурс протистояння таким впливам, то відбувається часткове ототожнення психологічної безпеки з толерантністю, здатністю опановувати стрес, напругу (R. Ahmed, G. Bonanno, A. Bucciarelli, S. Bulbulia, M. Fraser, S. Galea, D. Khoshaba, S. Maddi, J. Richman, M. Seedat, A. Van Niekerk та ін.).

Підкреслено, що на рівні середовища, зокрема, локального (сім'я, друзі, найближче оточення) мається на увазі його стан, вільний від проявів психологічного насильства, що сприяє задоволенню основних потреб в особисто-довірчому спілкуванні, який забезпечує психологічну захищеність її учасників (Н. Волинець, В. Волошина, А. Литвинчук, В. Оверчук, Л. Чабак та ін.). При цьому проблема безпеки особистості на рівні середовища стає домінуючою під час кризових соціальних змін, зокрема в період суспільних трансформацій.

Наголошено, що при розгляді конструкту психологічної безпеки на макро- (рівень суспільства) та мезо- (рівень локального середовища) рівнях розкривається його соціально-психологічний зміст.

Визначено, що в низці досліджень проблеми безпеки, орієнтованих на особистість, стан безпеки характеризується задоволеністю сьогоденням, упевненістю в майбутньому, у досягненні життєвих цілей, захищеністю інтересів, позицій, ідеалів, цінностей, із якими особистість ототожнює власне життя та діяльність (І. Блохіна, О. Москаленко та ін.). Показано, що від спрямованості конкретної особистості, від сукупності ідеологічних, світоглядних, змістовних тенденцій, характерних для цього соціуму, залежить соціально-психологічна інтерпретація змістового аспекту безпеки особистості, зокрема в напрямі протидії маніпуляціям (О. Бойко, К. Гавриловська, В. Москаленко та ін.).

Дослідження явища маніпуляції в комплексі її основ та базових характеристик засвідчило, що воно постає як одна з форм соціальної взаємодії в суспільстві й набуває актуальності за певних передумов, насамперед в період суспільних трансформацій. Маніпуляція розгортається як складне явище, що формується на стику взаємодії соціальних та психічних процесів, розгорнутих у їх історичній перспективі (Н. Franke, R. Harris, P. Hofer, L. Proto, J. Rudinow та ін.). Її технології містять низку прийомів і способів впливу на людину, що працюють у тісному зв'язку з механізмами маніпуляцій і використовуються в багатьох сферах соціальної комунікації, серед яких: ідеологія, релігія, реклама, PR та ін.

Наведено теоретичні положення, що визначають напрям наукової розробки теми маніпулятивної взаємодії в процесі групового функціонування.

Маніпуляція розглядається як специфічний вид впливу, здатний реалізовуватися не лише на міжособистісному та міжгруповому, а й на внутрішньогруповому рівні (К. Божко, Н. Волинець, Н. Гребінь, І. Левицька, М. Присяжнюк та ін.). Підґрунтям такого розуміння виступає низка положень соціальної психології та психології особистості, що описують специфіку групової взаємодії, яка здійснюється через вплив, що базується на особливостях групової діяльності, розуміння членами групи загальногрупових цілей і активності, спрямованої на реалізацію загальногрупових завдань (І. Волженцева, П. Волинець, І. Гресько, О. Гуменюк, В. Татенко, Р. Чалдіні, Я. Чаплак та ін.).

Проаналізовано міжнародні та вітчизняні нормативно-правові стандарти забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям у період суспільних трансформацій. Встановлено, що права людини є системою суб'єктивних прав, яка передбачає можливості відновлення правового статусу, порушеного внаслідок протиправної поведінки. Ця система містить гарантії прав і свобод особистості, які є основою, ядром її правового статусу та в сукупності конкретизують зміст конституційних прав.

Показано, що в міжнародно-правових актах з питань безпеки наголошується на необхідності проведення заходів щодо зниження рівня віктимізації, важливим у цьому контексті є запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що тривалий час зберігаються на стабільно високому рівні та становлять загрозу безпеці особистості. Наголошено, що при розробці заходів запобігання злочинності в зазначеній сфері слід комплексно враховувати її детермінанти, а також умови, що сприяють формуванню небезпечної (узалежненої) поведінки (О. Джузи, В. Завацький, М. Корнієнко, Н. Максимова, І. Мельник, Б. Романюк та ін.). Крім того, вказано на необхідність вдосконалення на загальнодержавному рівні комплексних програм профілактики правопорушень, які б сприяли підвищенню безпеки особистості через протидію злочинності загалом.

Констатовано, що охорона прав та безпека особистості не обмежується застосуванням правових норм (В. Котковський та ін.). Така безпека передбачає виявлення і припинення правопорушень, зокрема у сфері правового регулювання єдиного цифрового ринку, активного впровадження новітніх технологій та інтеграції в цифрове середовище (О. Назарова, М. Олейніков, В. Осадчий, Ю. Філей, С. Шульженко та ін.). Лише спільні дії здатні захистити цифровий суверенітет і стати підґрунтям для формування глобальних світових правил та стандартів у забезпеченні безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій в інформаційно-цифровому просторі.

Незважаючи на наявні здобутки світового та вітчизняного досвіду у вивченні проблеми безпеки особистості та протидії маніпуляціям, єдину

концепцію їх забезпечення в період суспільних трансформацій наразі не створено, а актуальність дослідження соціально-психологічної специфіки безпеки особистості та протидії маніпуляціям за цих умов визначається як запитами психологічної практики, так і необхідністю переосмислення проблеми в контексті сучасного теоретико-методологічного базису соціальної психології.

У другому розділі «**Концептуалізація проблеми безпеки особистості та протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій у соціально-психологічному вимірі**» проблему безпеки особистості та протидії маніпуляціям розкрито з позицій полісистемності в соціально-психологічній парадигмі наукового знання, зокрема у вимірах особистої свободи та впливу інформаційного середовища; актуалізовано шляхи підвищення безпеки особистості та можливості протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій.

Констатовано, що безпека – це необхідна умова розвитку будь-якої системи, а людина, як системний об'єкт, може розвиватися тільки в середовищі з певними параметрами, найважливішими з яких є її безпека та здатність протидії маніпуляціям.

Показано, що при дослідженні феномена психологічної безпеки особистість постає як центральний компонент у змістовому континуумі «небезпека-безпека». При цьому особливого значення набуває полісистемний підхід до розгляду особистості, який передбачає виявлення низки детермінант зазначеного конструкту (І. Приходько та ін.), що пропонується розглядати на різних рівнях: мезорівні (суспільства, локального середовища) та мікрорівні (особистості). У першому випадку йдеться про взаємодію особистості з середовищем – саме взаємодію, взаємовплив, взаємозв'язок, а не про протиставлення особистості й середовища. У другому випадку враховуються особливості особистості: її психічні властивості, внутрішні ресурси. Продemonстровано, що саме з особистісними характеристиками, самосвідомістю, спрямованістю, специфікою ставлення до тих чи інших фактів, подій в період суспільних трансформацій, здатністю до переживання та рефлексії, пов'язаний рівень її безпеки та здатність до протидії маніпуляціям.

Наголошено, що в сучасному соціумі відбуваються трансформації, модернізаційні процеси та соціально-політичні зміни, а особистість, суспільство та держава розглядаються як основні об'єкти й суб'єкти безпеки, які мають відповідні права й обов'язки щодо участі в забезпеченні безпеки та протидії маніпуляціям. При цьому визначення та дотримання балансу життєво важливих інтересів особистості в інформаційному суспільстві вважаються одними з основних принципів забезпечення безпеки загалом. Показано, що принципи забезпечення безпеки є основоположними ідеями, які визначають напрями пошуку ефективних рішень і слугують методологічною та інформаційною базою. Усю сукупність принципів згруповано в межах

відповідної ієрархічної системи, що охоплює концептуальні, технічні, організаційні й управлінські принципи забезпечення безпеки.

Розкрито соціально-психологічні підстави виникнення маніпуляцій. Розглянуто компоненти структури психіки, які задіяні в маніпулятивному впливі, та зазначено, що вони відображають, зокрема, соціально-психологічний характер цього явища. Доведено, що актуальність маніпуляцій суттєво зросла у зв'язку зі зміною характеру економічних, соціальних і політичних відносин в умовах суспільних трансформацій. Вказано на роль технологій у процесі актуалізації маніпулятивних форм соціальної взаємодії та проаналізовано особливості сучасного стану маніпуляцій і їх вплив на безпеку особистості загалом.

Зазначено, що в період суспільних трансформацій значно розширюється простір особистої свободи – життєвого світу людини, де вона може діяти відповідно до власної мотивації та інтересів (К. Левін). Це пов'язано з тенденцією, характерною для сучасного інформаційного суспільства, що відзначається дослідниками різних країн, – тенденцією до індивідуалізації соціального життя. Одним із провідних психологічних підходів до вивчення особистості, її мотивації, психологічного суб'єктивного благополуччя визнано теорію самодетермінації (Е. Десі, Р. Райан, М. Хайдеггер). Водночас показано, що наслідком зростання індивідуалізації та свободи в соціальному житті, що породжує постійні та не завжди контрольовані особистісні зміни, є зростання відчуття невизначеності, незахищеності, відсутності опори перед такими змінами (Дж. П. Барлоу та ін.). Цю ситуацію змін та невизначеності поглиблює інформаційне суспільство, яке динамічно розвивається, а також широкомасштабне впровадження в ньому сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Зазначені процеси суттєво впливають на те, що проблема безпеки особистості та протидії маніпуляціям стає центральною в сучасному соціумі.

Підкреслено, що однією з невирішених проблем у межах когнітивно-дискурсивної парадигми є проблема конструювання ментальних просторів дискурсу. Її розгляд передбачає вивчення взаємодії між цими просторами. Кожен із залучених до формування дискурсу просторів відображає певний домен знання. У дослідженні розкрито механізми конструювання ментального простору маніпулятивного впливу в медіа дискурсі.

З'ясовано, що існують різні підходи до розгляду проблеми безпеки особистості та протидії маніпуляціям в інформаційному суспільстві. З одного боку, це теорії, що пов'язують поняття безпеки з обмеженням особистої свободи. У цих теоріях безпечну поведінку особистості можна визначити як реалізацію особистістю своїх прав у межах правових норм або суспільних очікувань. Гарантом цього права є суспільство або держава. Прикладом подібних теорій в інформаційному суспільстві є «Декларація прав цифрової людини» (А. Сантіні), згідно з якою не протиставлення державі, а співпраця з

нею має гарантувати свободу особистості, плюралізм думок і спосіб життя. При цьому передбачається обмеження принципу індивідуальної свободи задля безпеки існування та діяльності в цифровому суспільстві, запобігання електронній злочинності та тероризму. На противагу цій позиції виступають більш ліберальні теорії безпеки особистості в інформаційному суспільстві, прикладом якої є «Декларація незалежності кіберпростору» (Дж. П. Барлоу), в якій проголошується повна свобода особистості в інформаційному середовищі. Децентралізованість, відсутність ієрархічної системи цінностей визначаються як фундаментальні властивості світу. Значною мірою змінюється і трактування понять «людина» та «особистість», а свобода особистості постає гарантом її безпеки. При цьому основна ідея інформаційного суспільства полягає в подоланні цифрової нерівності та повному впровадженні електронної демократії. Проте залишається актуальною низка загроз безпеці особистості у віртуальному середовищі, зокрема проблема нерівного доступу до інформаційних ресурсів.

Визначено, що безпека особистості та протидія маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій співвідноситься не тільки із захистом від поширених загроз, зі збереженням життя та задоволенням біологічних потреб, але й з реалізацією прав і свобод, з якістю життя, почуттям захищеності, гуманними міжособистісними відносинами, можливостями розвитку та самореалізації.

Наголошено, що розв'язання проблеми протиріччя між свободою особистості та безпекою в період суспільних трансформацій є провідним у розумінні вектору суспільного розвитку, а важливість узгодження свободи особистості з суспільною необхідністю – беззаперечною. Держава і суспільство мають здійснювати захист життєво важливих інтересів особистості, її основних прав і свобод. При цьому функція правової держави полягає в забезпеченні гарантій цих прав і свобод із використанням принципу «розумної достатності», сутність якого зводиться до запобігання можливим загрозам безпеці для суспільства і держави, недопущення диктату щодо окремої особистості. Саме цим вирішується питання про рівень свободи особистості та її обмеження суспільною необхідністю. Створення такої «соціальної» системи безпеки й протидії маніпуляціям дозволить стабілізувати суспільний розвиток за умови збереження автономії та свободи особистості й узгодженості мікро-, мезо- та макрорівнів (особистості, суспільства та держави) її безпеки.

Показано, що запропонована концепція безпеки особистості та протидії маніпуляціям наполягає на множинності, різноманітності, проте взаємозалежності всіх суб'єктів безпеки у світі. Концепція безпеки найбільш повно реалізована в розвинених країнах, де, передусім завдяки досягнутому рівню безпеки, людині легше орієнтуватися в питаннях безпеки та особистої

свободи. Вірогідно, відповідь слід шукати в соціалізації особистості «безпечного типу», у культурному та моральному розвитку суспільства.

Встановлено, що почуття безпеки відіграє важливу роль у збереженні психічного здоров'я, а потреба в безпеці є особистісним чинником, який сприяє самоорганізації життєдіяльності особистості на основі визначеності та передбачуваності майбутнього в період суспільних трансформацій.

Зазначено, що психологічна безпека та протидія маніпуляціям є необхідною умовою для особистісного розвитку, що дозволяє забезпечувати спрямованість не стільки на виживання, відпрацювання, адаптацію, скільки на самореалізацію та саморозвиток. У цьому контексті актуалізовано шляхи підвищення безпеки особистості та можливостей протидії маніпуляціям у період суспільних трансформацій. Показано, що пріоритетним завданням має стати створення спектра можливостей для розвитку критичного мислення, самостійної оцінки соціальних явищ і процесів, що уможливить активну взаємодію соціальних суб'єктів, і, відповідно, підвищить здатність до конструктивних змін у суспільстві в цілому. Доведено, що як об'єктивні чинники протидії маніпуляціям слід розглядати економічні, політичні, соціальні; як суб'єктивні – ті, що знижують ступінь маніпульованості, зокрема внаслідок власних зусиль особистості. При цьому об'єднувальним принципом системи заходів протидії маніпуляціям вважається діалогічність мислення та соціальної взаємодії, що формуються в результаті індивідуального розвитку та суспільних зусиль. Внутрішній діалог необхідний для подолання негативних наслідків стереотипізації як монологічної, однобічної оцінки інших суб'єктів і суспільних явищ. Зовнішній аспект діалогу, як взаємодія рівноцінних суб'єктів (індивідуальних і колективних), передбачає використання систематичних заходів, спрямованих на створення умов для діалогу.

Отримані дані щодо концептуалізації проблеми безпеки особистості та протидії маніпуляціям було покладено в основу проведення емпіричного дослідження соціально-психологічної специфіки цих конструктів в період суспільних трансформацій.

У третьому розділі «Емпіричне вивчення соціально-психологічної специфіки безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій» розкрито соціально-психологічні особливості уявлень особистості про умови безпеки та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій у віковому і гендерному вимірах; визначено дескриптори соціально-психологічних ресурсів безпеки особистості та протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій; виокремлено соціально-психологічні предиктори загроз безпеки особистості в період суспільних трансформацій; виявлено варіативність та варіабельність маніпулятивного впливу на особистість у векторах групової взаємодії і деструктивності маніпуляцій в інформаційно-цифровому просторі.

На *першому етапі* емпіричного дослідження було виявлено соціально-психологічні особливості уявлень респондентів про умови безпеки та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій і здійснено їхню диференціацію у віковому і гендерному вимірах.

З'ясовано, що уявлення про безпеку та протидію маніпуляціям як елементи психічної реальності, які репрезентують безпечний світ у суб'єктивному просторі особистості, мають цілісний характер, підтверджений взаємозв'язками в оцінках необхідних, значущих та забезпечених умов безпеки та протидії маніпуляціям. Уявлення респондентів про загальні умови безпеки та протидії маніпуляціям, необхідні для життя в сучасному соціумі, і про індивідуально-значущі умови власної безпеки є досить узгодженими. Однак безпека абстрактної людини визначається насамперед безпекою життя та фізичного здоров'я, а власна безпека пов'язується також із захищеністю внутрішнього світу, освіченістю, наявністю смислу життя.

Визначено, що для більшості респондентів характерна слабка узгодженість між значущими й забезпеченими умовами безпеки та протидії маніпуляціям. Найбільший розрив зафіксовано в оцінках умов соціального та природного середовища, пов'язаних зі збереженням життя та здоров'я, які виявилися високо значущими, але недостатньо забезпеченими в сьогоденні.

Встановлено, що досліджувані протиставляють умови безпеки та протидії маніпуляціям, які відповідають глобальним цілям суспільства, та умови психологічної безпеки і протидії маніпуляціям конкретної особистості. В оцінках умов безпеки та протидії маніпуляціям виокремлено найбільш значущі аспекти життєдіяльності, а опис і пояснення безпечного локального середовища та життєдіяльності в ньому здійснюються через призму власних смислів.

Виокремлено соціально-психологічні особливості уявлень респондентів про безпеку та протидію маніпуляціям у період суспільних трансформацій у віковому вимірі. Встановлено, що в уявленнях про безпеку досліджуваних різного віку вагому роль відіграє чинник соціальної підтримки як провідна умова переживання безпеки, і простежується його вікова динаміка. Так, у юнацькому віці соціальний ресурс представлений дуже широко (і світ, і суспільство загалом) і є неперсоніфікованим. У першому періоді зрілого віку соціальні умови безпеки втрачають значущість, поступаючись особистісним та інтелектуальним ресурсам, а також прагненню організувати власний життєвий простір. У другому періоді зрілості соціальний ресурс знову стає значущим, але набуває якісно нової форми: соціальна підтримка персоніфікується і спільно із чинником досвідченості становить основний внесок у соціальні уявлення про безпеку та протидію маніпуляціям.

Факторний аналіз дозволив диференціювати різні ресурси безпеки респондентів (соціальні, інтелектуальні, особистісні та фізичні). З'ясовано, що для більшості досліджуваних метою досягнення стану безпеки, який

характеризується як рівноважний і надійний, є самозбереження та здоров'я, засобами його досягнення виступають контроль ситуації та життєвий досвід, а умовами – надійне оточення й володіння інформацією. Крім того, стан безпеки здебільшого описується як захищеність і впевненість.

Встановлено наявність розбіжностей в оцінках умов безпеки та протидії маніпуляціям у респондентів, які входять до однієї вікової та соціальної групи й належать до відносно однакового середовища. Це свідчить про переважання індивідуально-особистісної зумовленості уявлень досліджуваних про безпеку та протидію маніпуляціям у період суспільних трансформацій.

З урахуванням у дослідженні змінної статі виявилось, що у чоловіків безпека здебільшого асоціюється зі свободою в реалізації своїх можливостей і більш суттєвою, ніж у жінок, опорою на внутрішні ресурси. У жінок безпека асоціюється насамперед із захищеністю та наявністю позитивного оточення, що певною мірою відповідає традиційному розподілу соціальних ролей між чоловіками та жінками.

На *другому етапі* емпіричного дослідження було визначено дескриптори соціально-психологічних ресурсів безпеки особистості і протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій.

За допомогою регресійного аналізу було побудовано моделі ресурсів психологічної безпеки і протидії маніпуляціям респондентів із різними освітньо-кваліфікаційними характеристиками. При цьому як залежна змінна виступав інтегральний показник психологічної безпеки, а як незалежні – компоненти соціального інтелекту, ціннісні орієнтації, типи когнітивної регуляції емоцій, а також психологічні захисти.

Можливість побудови факторних моделей для респондентів із різними освітньо-кваліфікаційними характеристиками зумовлювалася мірою адекватності вибірки Кайзера-Майєра-Олкіна: встановлено прийнятну адекватність моделі для досліджуваних I групи (0,791) та високу адекватність для респондентів II та III груп (0,829 та 0,803 відповідно). Також придатність даних для подальшої факторизації підтверджувалася критерієм сферичності Бартлетта: для респондентів I групи – $\chi^2(23)=417,9$ ($p<0,001$), для респондентів II групи – $\chi^2(23)=911,8$ ($p<0,001$), для респондентів III групи – $\chi^2(23)=362,7$ ($p<0,001$).

Встановлено, що респонденти юнацького віку та віку ранньої дорослості є більш уразливою групою, ніж респонденти різних періодів зрілого віку; молодь більш схильна до прийняття деструктивних ідей та небезпечних форм поведінки як нормативних і характеризується нижчим рівнем суб'єктивного благополуччя.

Доведено, що ресурсами психологічної безпеки респондентів у період суспільних трансформацій є: для молоді – цінність професійного самовизначення та перефокусування на планування; для респондентів періоду ранньої та середньої зрілості – цінності професійної орієнтованості, а також

сімейні цінності, румінації та соціальні навички; для респондентів пізньої зрілості – цінність здорового способу життя, сімейні цінності, орієнтація на майбутнє, соціальні навички та регресія.

Виявлено характеристики, які негативно впливають на психологічну безпеку досліджуваних та можливості протидіяти маніпуляціям у період суспільних трансформацій. Для молоді це тип когнітивного регулювання емоцій як-от звинувачення інших, а також механізми психологічного захисту – заміщення та придушення; для осіб, які перебувають у віці середньої зрілості, серед типів когнітивного регулювання емоцій превалюють катастрофізація та звинувачення інших, а також придушення та заміщення як механізми психологічного захисту; для респондентів у віці пізньої зрілості – соціальне усвідомлення, як компонент соціального інтелекту, і такі механізми психологічного захисту як компенсація та заміщення.

Результати другого етапу емпіричного дослідження дозволили виокремити основні мішені соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій: нівелювання особистісних характеристик, які негативно впливають на психологічну безпеку; актуалізація та розвиток особистісних та соціальних ресурсів психологічної безпеки з диференціацією для різновікових груп респондентів, яких відрізняють освітньо-кваліфікаційні характеристики.

На *третьому етапі* емпіричного дослідження було виокремлено соціально-психологічні предиктори загроз безпеки особистості в період суспільних трансформацій.

З'ясовано, що загрози психологічної безпеки доцільно класифікувати залежно від об'єкта загрози, масштабу, виду збитків, особливостей походження тощо.

Розкрито внутрішні та зовнішні загрози психологічної безпеки досліджуваних у період суспільних трансформацій. Серед зовнішніх загроз визначено вплив середовища (соціальні, економічні, інформаційні та політичні зміни, які важко контролювати), а серед внутрішніх – особливості особистості (зокрема, низька самооцінка, тривожність, нестача навичок управління стресом, непродуктивні копінг-стратегії). Наголошено, що внутрішні загрози зазвичай посилюються під впливом зовнішніх чинників.

Показано, що при вивченні імпліцитних уявлень про загрозливі та небезпечні ситуації, які впливають на психологічну безпеку, респондентам було запропоновано опитування з проханням навести приклади подібних ситуацій та асоціації з ними. На підставі отриманих результатів визначено категорії загроз безпеці: аутогенні, техногенні, екзистенційні, природні, фізіологічні, антропогенні (масштабні, локальні, індивідуальні травматичні події). Загалом проведено розподіл загроз безпеки на антропогенні та природні. До природних віднесено ситуації, пов'язані з впливом природних явищ, яким притаманна масштабність, раптовість, стихійність. До

антропогенних – загрози, що зумовлюються активною причетністю людського чинника. Їх класифіковано за видами безпеки на військові, економічні, соціальні, інформаційні й екологічні.

Визначено, що більшість шкал методики діагностики загроз психологічної безпеки взаємопов'язані з усіма показниками шкал методики травматичних ситуацій (Life Experience Questionnaire (LEQ)) і рівнями стресу (за Т. Holmes, R. Rahe) – «військові загрози» (від $r=0,236$; $p \leq 0,05$ до $r=0,346$; $p \leq 0,01$), «інформаційні загрози» (від $r=0,369$; $p \leq 0,01$ до $r=0,519$; $p \leq 0,01$), «соціальні загрози» (від $r=0,259$; $p \leq 0,01$ до $r=0,487$; $p \leq 0,05$), «загрози здоров'ю» (від $r=0,366$; $p \leq 0,01$ до $r=0,431$; $p \leq 0,01$). Виявлено, що шкала «економічні загрози» корелює лише з рівнем стресу (за Т. Holmes, R. Rahe) ($r=0,378$; $p \leq 0,01$), а шкала «природні загрози» має взаємозв'язок із показником «загальна кількість травматичних подій» методики LEQ ($r=0,331$; $p \leq 0,01$). Інтегральна шкала методики діагностики загроз психологічної безпеки має значні прямі кореляційні зв'язки з усіма шкалами зазначених методик (від $r=0,456$; $p \leq 0,01$ до $r=0,579$; $p \leq 0,01$).

Показано, що серед виокремлених загроз найбільшу вираженість зафіксовано за шкалами «інформаційні загрози» ($9,1 \pm 3,7$) та «загрози здоров'ю» ($8,1 \pm 2,9$), а найменшу – за шкалою «природні загрози» ($1,2 \pm 1,0$). Ці дані свідчать про те, що інформаційні загрози та загрози здоров'ю сприймаються респондентами як більш значущі й такі, що зустрічаються частіше, ніж природні загрози.

На *четвертому етапі* емпіричного дослідження було виявлено варіативність та варіабельність маніпулятивного впливу на особистість у векторах групової взаємодії та деструктивності маніпуляцій в інформаційно-цифровому просторі.

Основною метою цього етапу дослідження було виявлення особливостей маніпулятивного впливу як установки, що реалізується через використання в міжособистісному спілкуванні маніпулятивних тактик і прийомів, а також визначення її впливу на групову структуру, задоволеність перебуванням в групі та ефективність спільного функціонування. Проаналізовано статусно-рольові та інші динамічні особливості групи і ступінь представленості в ній маніпулятивної установки особистості як підстави маніпулятивного впливу.

З'ясовано, що кількісна представленість маніпуляторів переважає у середній страті ієрархічної структури групи; розпізнавання маніпуляції іншими членами групи призводить до усунення маніпуляторів на нижні щаблі ієрархічної (статусно-рольової) структури групи. Ціннісні орієнтації респондентів, схильних до маніпулятивної поведінки, відрізняються від загальної ціннісно-орієнтаційної єдності групи в питаннях групової взаємодії. Кількість респондентів, схильних до маніпулятивної поведінки, впливає на комфортність учасників взаємодії групи, а отже, і на згуртованість та рівень

розвитку групи – у ситуаціях високої маніпулятивної напруженості комфортність різко знижується, як і ступінь залучення кожного її члена до загальногрупової діяльності. Характер маніпулятивної поведінки високостатусних, середньостатусних та низькостатусних членів групи відрізняється об'єктною та операційною представленістю: середньостатусні найчастіше як об'єкт обирають одного або декількох членів групи (вплив будується за схемою суб'єкт-об'єкт, суб'єкт-об'єкти); значно рідше – всю групу в цілому; низькостатусні респонденти як об'єкт маніпуляції частіше обирають одного члена групи (суб'єкт-об'єкт) і групу загалом (суб'єкт-група); високостатусні члени групи не мають специфічної об'єктної представленості в маніпулятивних стратегіях.

Подальший аналіз наукових студій на цьому етапі емпіричного дослідження було спрямовано на вивчення чинників і наслідків деструктивного маніпулятивного впливу в соціальних мережах та інтернеті, зокрема поширення дезінформації, емоційних маніпуляцій та алгоритмічного спотворення інформації.

Встановлено, що впровадження сучасних аналітичних платформ і хмарних технологій значно прискорює та оптимізує процес виявлення деструктивного маніпулятивного впливу. Виявлено необхідність активної роботи з підвищення медіа грамотності, особливо серед молоді, та посилення законодавчого регулювання поширення деструктивного контенту. Розглянуто комбінований підхід до протидії деструктивному маніпулятивному впливу, що поєднує технічні, соціально-психологічні та правові заходи, які можуть стати основою для розробки більш ефективної стратегії цифрової безпеки особистості в період суспільних трансформацій. Крім того, адаптація міжнародних практик до розв'язання означеної проблеми слугувала важливим підґрунтям проведеного аналізу.

Отримані на констатувальному етапі дослідження дані було враховано при побудові та реалізації програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій.

У четвертому розділі «Соціально-психологічне забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій» розкрито змістовно-процесуальні засади побудови і реалізації програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій та проведено оцінку його ефективності.

На формуальному етапі в дослідженні взяли участь 186 респондентів, які за результатами констатувального етапу виявили низькі показники за параметрами психологічної безпеки та протидії маніпуляціям. Досліджуваних було розподілено на експериментальну групу (108 учасників, з яких 89 осіб – це молодь, віднесена до групи ризику (за ознаками уязливого поведінки,

перебування у небезпечній життєвій ситуації тощо)) і контрольну групу (78 учасників). Відбір учасників у групи відбувся за принципом добровільності. Досліджувані контрольної групи не залучалися до заходів формувально-розвивального впливу програмно-цільового проєкту.

Констатовано, що розробка програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям у період суспільних трансформацій базувалася на узагальненні міжнародного досвіду в цій галузі, із залученням полісистемного, комплексного та ресурсного підходів.

Показано, що провідними завданнями програмно-цільового проєкту були: сприяння збереженню психологічної безпеки особистості за допомогою її активізації до самопізнання, самоорганізації, саморегуляції та самовдосконалення; проєктування безпечного розвивального середовища в загальноосвітніх установах, закладах вищої освіти, на підприємствах, що надає змогу активізувати самопізнання, саморозвиток, саморегуляцію та самовдосконалення особистості; сприяння усвідомленню відповідальності за власне життя та здоров'я; психологізація та акмеологізація середовища як чинника успішності забезпечення психологічної безпеки особистості та можливості протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій тощо.

Побудова та реалізація програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям у період суспільних трансформацій здійснювалися за блочно-модульною системою з виокремленням й обґрунтуванням таких принципів, як: системність, цілісність, діалогічність, структурність, цілеспрямованість, відкритість, еквівалентність, диференційоване прогнозування.

Теоретичний модуль передбачав отримання інформації з різних галузей психології (соціальної, вікової, екстремальної, психології особистості, психології здоров'я тощо), а також акмеології, соціології, адаптованої до потреб забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям. Ці знання слугували основою для розробки й рекомендації конкретних видів психотехнологій із метою зміцнення та збереження психологічної безпеки особистості та її можливостей протидіяти маніпуляціям.

Практичний модуль дозволяв учасникам програмно-цільового проєкту виявити свої потенційні та реальні можливості, реалізувати соціально-психологічні ресурси, зокрема через засвоєння необхідних психологічних прийомів, навичок, умінь, технік, технологій і копінг-стратегій.

У межах цього модуля проєкту було представлено модель забезпечення інформаційно-психологічної безпеки його учасників, що охоплювала різні компоненти, серед яких провідними є: протидія загрозам інформаційно-психологічної безпеки, підвищення життєстійкості її об'єктів і розвиток навичок захисту від маніпулятивних впливів.

Змістовно програмно-цільовий проєкт соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям передбачав такі

блоки: пошуково-діагностичний, формувально-розвивальний і підсумково-діагностичний.

Мета пошуково-діагностичного блоку полягала у виявленні специфічних ризиків, найбільш актуальних для учасників, та знаходженні відповідних соціально-психологічних ресурсів, що допомагали подолати ці загрози й підвищували здатність протидіяти маніпуляціям.

Формувально-розвивальний блок передбачав створення умов, що сприяють стану психологічної безпеки учасників програмно-цільового проєкту, зокрема через запровадження перетворень в освітньому середовищі в напрямку підвищення його безпечності. Загалом програмно-цільовий проєкт був спрямований, з одного боку, на формування/актуалізацію його компонентів, з іншого – на розвиток соціально-психологічних ресурсів, які забезпечують протидію наявним чинникам ризику безпеки учасників та сприяють розширенню можливостей протидії маніпуляціям, зокрема із застосуванням засобів оптимізації захисної та копінг-поведінки.

З урахуванням значної кількості серед учасників експериментальної групи осіб юнацького віку, особливу увагу при побудові та реалізації програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій було приділено ролі неформальної освіти та позанавчальній діяльності, інституційним і неінституційним формам ініціатив як чинників соціалізації.

Крім того, в межах програмно-цільового проєкту важливим вбачалося застосування збалансованого підходу до формування професійних та універсальних компетентностей учасників із метою забезпечення їхньої безпеки та протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій.

Підсумково-діагностичний блок передбачав проведення підсумкової діагностики, спрямованої на виявлення ефективності програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям.

Встановлено, що задіяні в розробленому програмно-цільовому проєкті методи формувально-розвивального впливу надали змогу знизити емоційний дискомфорт, а саме: напруженість ($Z=4,716$; $p=0,001$) і тривожність ($Z=2,154$; $p=0,029$) його учасників, а також індекси прийняття небезпечних форм поведінки ($Z=4,298$; $p=0,001$) та деструктивних ідей ($Z=3,512$; $p=0,001$) як нормативних; підвищили рівень задоволеності повсякденною діяльністю ($Z=4,773$; $p=0,001$) та, вірогідно, загальний показник суб'єктивного благополуччя учасників ($Z=4,508$; $p=0,001$).

Зафіксовано позитивні зміни в показниках самоконтролю (врівноваженість, відсутність маніпуляцій) учасників програмно-цільового проєкту ($Z=4,107$; $p=0,001$), підвищився рівень їх впевненості ($Z=2,543$; $p=0,007$) та соціальна захищеність ($Z=3,474$; $p=0,001$), що сприяло зростанню інтегрального показника психологічної безпеки ($Z=3,922$; $p=0,000$).

Виявлено зниження ступеня стресового навантаження ($Z=5,601$; $p=0,000$) та інтрагрупової маніпулятивної напруженості, що позитивно вплинуло на підвищення рівня безпеки ($Z=4,696$; $p=0,000$). Водночас, відбулося розширення репертуару стратегій захисної та копінг-поведінки ($Z=2,187$; $p=0,028$), а також збільшення частоти використання безпечних способів такої поведінки ($Z=3,531$; $p=0,001$).

Визначено вірогідне зниження індексу травматичності ($Z=5,228$; $p=0,001$), сумарного показника впливу травматичних подій ($Z=4,815$; $p=0,000$) та рівня стресу учасників проекту ($Z=4,375$; $p=0,001$); натомість підвищилися показники їхньої соціальної активності ($Z=5,811$; $p=0,001$), відповідальності ($Z=5,760$; $p=0,001$), соціальної адаптації ($Z=4,287$; $p=0,001$), схильності до гуманістичних норм життєдіяльності (моральності) ($Z=4,765$; $p=0,001$).

Зафіксовано позитивні зрушення за компонентами соціального інтелекту, зокрема за соціальним усвідомленням ($Z=5,209$; $p=0,001$) та соціальними навичками ($Z=5,169$; $p=0,000$), а також за конструктивністю типів когнітивної регуляції емоцій і механізмами психологічного захисту, що призвело до адекватності сприйняття загроз психологічної безпеки та підвищення здатності протидіяти маніпуляціям ($p<0,05$).

Суттєво покращилися міжособистісні відносини учасників експериментальної групи, їхня впевненість в оточенні та показники соціальної підтримки загалом ($p<0,01$).

Програмно-цільовий проєкт сприяв зниженню деструктивності маніпулятивного впливу на його учасників у цифровому середовищі (в напрямку конструктивності аналізу дезінформації, емоційних маніпуляцій та алгоритмічного спотворення інформації). Крім того, в експериментальній групі вірогідно зменшилася кількість учасників з низьким рівнем психологічної безпеки, натомість збільшилася кількість учасників з високим її рівнем ($p<0,05$).

У контрольній групі статистично значущих змін не відбулося.

Проведено узагальнення результатів формувального етапу дослідження, пов'язаних з вивченням динаміки змін у характеристиках психологічної безпеки, ціннісній сфері та оцінці впливу глобальних змін, зокрема переходу до цифрових технологій, впровадження нових інтелектуальних і виробничих технологій. Наголошено, що тримані дані про характер впливу соціально-психологічних умов, зокрема безпечності середовища, на структуру цінностей, надає підстави для розробки та застосування низки соціальних і психологічних практик, спрямованих на превенцію психологічного неблагополуччя, уязвленої поведінки та надання допомоги особам групи ризику.

Отже, ефективність впровадження програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій є експериментально доведеною, а запропонований програмно-цільовий проєкт може бути рекомендований до практичного застосування.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та нове розв'язання проблеми визначення соціально-психологічних засад безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій. Запропонована концепція дослідження забезпечила системне розкриття соціально-психологічних основ процесу забезпечення безпеки особистості та можливостей протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій. Узагальнення отриманих у дисертаційному дослідженні результатів дозволило зробити такі висновки.

1. Проведено теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення проблеми безпеки особистості та протидії маніпуляціям у науковій літературі. Показано, що безпека особистості здебільшого розуміється як її захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз, які прямо чи опосередковано порушують або обмежують її свободу в задоволенні основних потреб, перешкоджають розвитку та удосконаленню здібностей. При цьому досягнення стану безпеки дозволяє особистості повноцінно розвиватися, своєчасно й адекватно реагувати на зміни умов життя, не лише захищаючись від загроз і небезпек, протидіючи маніпуляціям, а й ставлячи нові життєві завдання, з урахуванням інтересів інших осіб і дотриманням конвенційних норм, встановлених у суспільстві.

Наголошено, що в період суспільних трансформацій безпеку особистості слід розглядати як інтегративну характеристику та стан її захищеності від дії різноманітних маніпулятивних впливів, що перешкоджають або ускладнюють формування конструктивної основи соціальної поведінки (загалом – її функціонування та життєздійснення), а також як адекватну систему суб'єктивного (особистісного, суб'єктивно-особистісного) ставлення до світу і до себе, яка забезпечує її цілісність як активного соціального суб'єкта та визначається за інтенсивністю переживання психологічного благополуччя/неблагополуччя на мікро-, мезо- та макрорівнях.

2. Здійснено концептуалізацію проблеми безпеки особистості та протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій у соціально-психологічному вимірі, визначену через актуалізацію нормативно-правових стандартів забезпечення безпеки особистості (на мікро-, мезо-, макрорівнях) та можливостей протидії маніпуляціям (з урахуванням їх передумов, типології, індикаторів, маніпулятивних технологій, специфіки маніпулятивного впливу) і артикуляцію цих конструктів у вимірах особистої свободи та інформаційного середовища.

Показано, що безпека особистості та протидія маніпуляціям в період суспільних трансформацій співвідносяться не тільки із захистом від поширених загроз, збереженням життя та задоволенням біологічних потреб, а й із реалізацією прав і свобод, якістю життя, почуттям захищеності, гуманними міжособистісними відносинами, можливостями розвитку та

самореалізації. Наголошено, що вирішення протиріччя між свободою особистості та безпекою в період суспільних трансформацій є провідним для розуміння вектору суспільного розвитку, а важливість узгодження свободи особистості із суспільною необхідністю – безсумнівна. Держава та суспільство повинні забезпечувати захист життєво важливих інтересів особистості, її основних прав і свобод. При цьому функція правової держави полягає у забезпеченні гарантій цих прав і свобод із використанням принципу «розумної достатності», сутність якого зводиться до запобігання можливим загрозам безпеці, недопущення диктату стосовно окремої особистості, що й забезпечує баланс між свободою особистості та її обмеженням суспільною необхідністю. Створення такої «соціальної» системи безпеки та протидії маніпуляціям дозволить стабілізувати суспільний розвиток за умови збереження автономії і свободи особистості й узгодженості мікро-, мезо- та макрорівнів безпеки. Доведено, що об'єднувальним принципом системи заходів протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій має стати діалогічність мислення та соціальної взаємодії.

3. Виокремлено соціально-психологічні особливості уявлень особистості про безпеку та протидію маніпуляціям у віковому та гендерному вимірах. Встановлено, що в уявленнях про безпеку осіб різного віку значну роль відіграє чинник соціальної підтримки як провідна умова переживання безпеки, і його вікова динаміка є очевидною. Так, у юнацькому віці соціальний ресурс представлений дуже широко (і світ, і суспільство загалом) і не персоніфікований. У зрілому віці соціальні умови безпеки стають менш важливими та витісняються особистісними й інтелектуальними ресурсами, а також прагненням організувати свій життєвий простір. У похилому віці соціальний ресурс знову набуває значущості, але якісно перебудовується: соціальна підтримка персоніфікується і, поряд із чинником досвідченості, робить основний внесок у соціальні уявлення про безпеку. Факторний аналіз дозволив диференціювати різні ресурси безпеки особистості (соціальні, інтелектуальні, особистісні та фізичні). З'ясовано, що для більшості осіб метою досягнення стану безпеки, який характеризується як рівноважний і надійний, є самозбереження та здоров'я, засобами його досягнення виступають контроль ситуації та життєвий досвід, а умовами – надійне оточення і володіння інформацією. Крім того, стан безпеки переважно описується в категоріях захищеності та впевненості. Розкрито соціальні уявлення про безпеку та протидію маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій у гендерному вимірі, зокрема за параметрами реалізації власних можливостей, опори на внутрішні ресурси, соціальної підтримки.

4. Визначено соціально-психологічну специфіку безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій. Розкрито дескриптори соціально-психологічних ресурсів безпеки особистості та протидії маніпуляціям (на підставі оцінки індексів життєвого стилю та схильності до прийняття небезпечних форм поведінки і деструктивних ідей як нормативних, а

також за параметрами соціального інтелекту; типами когнітивного регулювання емоцій; особливостями ціннісних орієнтацій; рівнями суб'єктивного благополуччя; диспозиціями захисної та копінг-поведінки; механізмами психологічного захисту) в умовах суспільних змін. Виокремлено соціально-психологічні предиктори загроз безпеки особистості (маніпулятивна природа соціуму, загальна кількість травматичних подій і сумарний показник їхнього впливу, індекс травматичності, рівень стресу) – військових, економічних, природних, соціальних, інформаційних, а також загроз її здоров'ю – з урахуванням параметрів стресостійкості та соціальної адаптації. Розкрито варіативність і варіабельність маніпулятивного впливу на особистість у векторах групової взаємодії та деструктивності маніпуляцій в інформаційно-цифровому просторі і напрямки його протидії в умовах суспільних трансформацій.

5. Наведено змістовно-процесуальні засади побудови й реалізації програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій. Констатовано, що розробка цього проєкту базувалася на узагальненні міжнародного досвіду в цій галузі, із залученням полісистемного, комплексного та ресурсного підходів, у межах якого розроблено й імplementовано нормативне та організаційно-технологічне забезпечення зазначеного процесу, з виокремленням й обґрунтуванням принципів системності, цілісності, діалогічності, структурності, цілеспрямованості, відкритості, еквівалентності, диференційованого прогнозування при його побудові та реалізації.

Побудова програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям у період суспільних трансформацій здійснювалася за блочно-модульною системою, яка передбачала створення умов, що сприяють стану психологічної безпеки учасників проєкту, зокрема через упровадження змін в освітньому середовищі в напрямку підвищення його безпечності. Загалом програмно-цільовий проєкт був спрямований, з одного боку, на формування/актуалізацію його компонентів, з іншого – на розвиток соціально-психологічних ресурсів, які забезпечують протистояння наявним чинникам ризику безпеки учасників і сприяють розширенню можливостей протидії маніпуляціям.

6. Проведено оцінку ефективності впровадження програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій.

Встановлено, що реалізовані заходи формувально-розвивального впливу надали змогу знизити емоційний дискомфорт (напруженість, тривожність) його учасників, а також індекси прийняття небезпечних форм поведінки та деструктивних ідей як нормативних, і ймовірно сприяли підвищенню загального показника суб'єктивного благополуччя.

Зафіксовано позитивні зміни в самоконтролі (врівноваженість, відсутність маніпуляцій) учасників проєкту, підвищення рівня їхньої впевненості та соціальної захищеності, що сприяло зростанню інтегрального показника психологічної безпеки. Виявлено зниження ступеня стресового навантаження та інтрагрупової маніпулятивної напруженості, що позитивно вплинуло на зростання рівня безпеки. Водночас розширився репертуар стратегій захисної та копінг-поведінки, а також збільшилася частота використання безпечних способів такої поведінки.

Визначено ймовірне зниження індексу травматичності, сумарного показника впливу травматичних подій та рівня стресу в учасників проєкту; натомість підвищилися показники їхньої соціальної активності, відповідальності, соціальної адаптації, схильності до гуманістичних норм життєдіяльності (моральності).

Зафіксовано позитивні зрушення у компонентах соціального інтелекту (соціальне усвідомлення, соціальні навички), а також у конструктивності типів когнітивної регуляції емоцій і механізмах психологічного захисту, що забезпечило адекватне сприйняття загроз психологічної безпеки та підвищило здатність протидіяти маніпуляціям. Суттєво покращилися міжособистісні відносини учасників проєкту, їхня впевненість в оточенні та загальний рівень соціальної підтримки.

Програмно-цільовий проєкт сприяв зниженню деструктивності маніпулятивного впливу на його учасників у цифровому середовищі. Крім того, вірогідно зменшилася кількість учасників із низьким рівнем психологічної безпеки, натомість зросла кількість учасників із високим її рівнем.

Перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів вивчення соціально-психологічних засад безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій. Перспективним, на наш погляд, є вивчення соціальних уявлень особистості про безпеку та протидію маніпуляціям як складової більш розширених структур свідомості (картини світу) не лише як суб'єктивних репрезентацій, а й як систем відносин, атрибутивних схем і стратегій. Важливим напрямом подальших досліджень вбачаємо вивчення специфіки процесу забезпечення безпеки та протидії маніпуляціям в осіб з особливими потребами, а також в осіб, які перебувають в особливих умовах життєдіяльності. Серед перспективних напрямів подальших досліджень цієї проблеми вважаємо також розробку обґрунтованої загальнодержавної системи підготовки фахівців, які мають працювати в напрямку забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій.

Список опублікованих наукових праць за темою дисертації:

1. Монографії:

1.1. Крижановський О.М. Соціально-психологічні основи безпеки особистості та протидії маніпуляціям у транзиторному суспільстві: монографія. К.: ПВТП «LAT&K», 2025. 323 с. ISBN 978-617-7699-87-2

2. Статті у наукових фахових виданнях:

2.1. Akhtyrskaya Yu.I., Kryzhanovskiy O.M. System of socio-psychological factors of conflict conduct of modern youth and counters to manipulations in media space. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2019. № 3 (50). Т. 2. С. 7-23. (Особистий внесок автора полягає у розкритті особливостей протидії маніпуляціям у медіапросторі).*

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2019-50-3-2-7-23>

2.2. Дятченко Д.О., Крижановський О.М. Аналіз впливу соціально-психологічних причин безпечної поведінки особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2019. № 3 (50). Т. 3. С. 67-74. (Особистий внесок автора полягає у визначенні соціально-психологічних детермінант безпечної поведінки особистості).*

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2019-50-3-3-67-74>

2.3. Бочелюк В.Й., Крижановський О.М. Структура психологічного благополуччя та його роль в життєздійсненні в різних періодах дорослості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Сєверодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2020. № 1 (51). С. 17-33. (Особистий внесок автора полягає у визначенні значення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в структурі її психологічного благополуччя).*

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2020-51-1-17-33>

2.4. Mozol V., Balaban O., Oliinyk Y., Babiak A., Kryzhanovskiy O. Interaction of the National Police with other actors in the area of criminal justice in combating criminal offences in the area of land relations. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10 (47). P. 226-233. **(Web of Science Core Collection)**. (Особистий внесок автора полягає у розкритті необхідності боротьби з кримінальними правопорушеннями в системі забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям).

<https://doi.org/10.34069/AI/2021.47.11.23>

<https://amazoniainvestiga.info/check/47/23-226-233.pdf>

2.5. Спицька Л.В., Турбан В.В., Завацька Н.Є., Крижановський О.М., Омелянюк С.М., Данко Д.В. Соціальне функціонування особистості в умовах сучасного соціуму. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.*

Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. № 2 (55). С. 64-71. (*Особистий внесок автора полягає у з'ясуванні ролі безпеки особистості та протидії маніпуляціям в її соціальному функціонуванні в період суспільних трансформацій*).

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-55-2-64-71>

2.6. Завацький Ю.А., Шаповалова В.А., Завацька Н.Є., Крижановський О.М., Гетта О.М., Шелест О.В. Структурно-рівневий аналіз адаптаційного потенціалу особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. № 2 (58). С. 215-224. (*Особистий внесок автора полягає у з'ясуванні впливу безпеки особистості на її адаптаційний потенціал в умовах суспільних трансформацій*).

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2022-58-2-215-224>

2.7. Тоба М.В., Завацька Н.Є., Крижановський О.М., Блискун О.О., Завацький В.Ю., Бровендер О.О. Дятченко Д.О. Соціально-психологічні особливості групової норми в контексті проблеми безпечної поведінки та нормативного впливу у групі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. № 2 (61). С. 213-220. (*Особистий внесок автора полягає у розкритті проблеми безпечної поведінки особистості та нормативного впливу в групі*).

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2023-61-2-213-220>

2.8. Турбан В.В., Омелянюк С.М., Круглов К.О., Крижановський О.М. Дослідження статусу психології особистості в українській науці. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2023. № 3 (62). Т. 2. С. 88-100. (*Особистий внесок автора полягає у розкритті стану вивчення проблеми безпеки особистості в українській психологічній науці*).

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2023-62-3-2-88-100>

2.9. Крижановський О.М., Григор'єва В.В., Герасименко Н.О. Особистісний підхід як мета сучасної освіти у формуванні професійних та гнучких компетенцій. *Наукові інновації та передові технології*: наук. журн. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2023. № 2 (16). С. 327-335. (*Особистий внесок автора полягає у з'ясуванні ролі безпеки особистості та протидії маніпуляціям у формуванні професійних і гнучких компетенцій*).

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2\(16\)-327-335](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2(16)-327-335)

2.10. Kryzhanovskiy O. Model of universal and professional competences formation. *Наукові інновації та передові технології*: наук. журн. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2023. № 3 (17). С. 284-290.

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-3\(17\)-284-290](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-3(17)-284-290)

2.11. Nazymko E., Volobuieva O., Kryzhanovskiy O. Prevention of Legalisation (Laundering) of Criminal Proceeds in the Mechanism of Ensuring Economic Security of the State. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. Vol. 9, No 4. P. 198-205. **(Web of Science Core Collection)**. *(Особистий внесок автора полягає у розкритті механізмів забезпечення економічної безпеки особистості в період суспільних трансформацій)*.

<https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-4-198-205>

2.12. Блискун О.О., Турбан В.В., Завацька Н.Є., Крижановський О.М., Сколата Е.В. Стереотипні та індивідуальні прояви соціальної аномії особистості в процесі її інтеграції в умовах сучасного соціуму. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2024. № 1 (63). С. 88-98. *(Особистий внесок автора полягає у з'ясуванні впливу небезпечної поведінки особистості на стереотипні та індивідуальні прояви соціальної аномії в процесі її інтеграції в умовах сучасного соціуму)*.

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2024-63-1-88-98>

2.13. Фалько Н.М., Крижановський О.М., Остополець І.Ю., Прокоф'єва О.О., Крижановський П.О. Гендерні особливості самореалізації особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2024. № 2 (64). С. 159-169. *(Особистий внесок автора полягає у з'ясуванні впливу психологічної безпеки особистості на гендерні особливості її самореалізації в період суспільних трансформацій)*.

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2024-64-2-5-159-169>

2.14. Popovych I., Savchuk O., Matusiak H., Kruglov K., Kryzhanovskiy O., Danko D., Huzar V. Self-attitudes in the structure of motivational orientation of young. *Journal of Physical Education and Sport*. 2024. Vol. 24 (issue 10). P. 1342-1351. **(Scopus)**. *(Особистий внесок автора полягає у розкритті значення самоставлення у структурі мотиваційної спрямованості молоді та її психологічної безпеки)*.

DOI:10.7752/jpes.2024.10258

<https://www.efsupit.ro/images/stories/octombrie2024/Art%20258.pdf>

2.15. Гарькавець С.О., Волченко Л.П., Крижановський О.М. Психологічна армалогія та її значення для сучасних реалій українського суспільства. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2024. № 3 (65). Т. 1. С. 95-105. *(Особистий внесок автора полягає у з'ясуванні значення вивчення армалогії для забезпечення безпеки особистості в умовах суспільних трансформацій)*.

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2024-65-3-1-95-105>

2.16. Halian I., Popovych I., Charkina O., Halian A., Danko D., Zaverukha O., Haponenko L., Kryzhanovskyi O. Relationship between emotional intelligence and coping strategies in young behavior during extreme competitive situations. *Journal of Physical Education and Sport*. 2024. Vol. 24 (issue 11). P. 1518-1527. **(Scopus)**. (Особистий внесок автора полягає у розкритті зв'язку між копінг-стратегіями поведінки молоді та психологічною безпекою в екстремальних ситуаціях).

DOI:10.7752/jpes.2024.11278

<https://efsupit.ro/images/stories/november2024/Art%20278.pdf>

2.17. Bokhonkova Y., Kruglov K., Buhaiova N., Kryzhanovskyi O. Student Leadership in Times of Social Transformation. *Insight: the psychological dimensions of society*. 2024. Vol. 12. P. 311-336. **(Scopus)**. (Особистий внесок автора полягає у розкритті значення студентського лідерства в протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій).

<https://doi.org/10.32999/2663-970X/2024-12-15>

<https://insight.journal.kspu.edu/index.php/insight/article/view/254/156>

2.18. Popovych I., Kryzhanovskyi O., Zavatskyi V., Tkachenko N., Hrytsuk O., Kolly-Shamne A., Danko D. Self-regulatory behavior styles of juniors in achieving winning outcomes. *Journal of Physical Education and Sport*. 2025. Vol. 25 (issue 1). P. 11-20. **(Scopus)**. (Особистий внесок автора полягає у визначенні значення саморегуляторних стилів поведінки в безпеці особистості та її протидії маніпуляціям).

DOI:10.7752/jpes.2025.01002

<https://efsupit.ro/images/stories/january2025/Art%202.pdf>

2.19. Крижановський О.М. Проблема безпеки у векторі особистої свободи та інформаційного суспільства. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во ЧНУ ім. В. Даля, 2025. № 1 (66). С. 88-95.

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2025-66-1-88-95>

2.20. Popovych I., Danko D., Yakovleva S., Haponenko L., Shcherbyna O., Kryzhanovskyi O., Hoian I. Emotional intelligence in the structure of self-control among junior athletes. *Journal of Physical Education and Sport*. 2025. Vol. 25 (issue 2). P. 241-250. **(Scopus)**. (Особистий внесок автора полягає у розкритті значення самоконтролю молоді в її психологічній безпеці та протидії маніпуляціям).

DOI:10.7752/jpes.2025.02027

<https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/eb78f7aa-56a2-4e9d-b631-06342511be3c/content>

2.21. Крижановський О.М. Соціальні уявлення особистості про умови безпеки та протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук.*

праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. К.: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2025. № 2 (67). С. 261-279.

<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2025-67-2-261-279>

3. *Статті у матеріалах науково-практичних конференцій та інших виданнях:*

3.1. Крижановський О.М. Міжнародні стандарти правового регулювання. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: зб. наук. статей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 15 березня 2019 р.). Дніпро: ДДУВС, 2019. С. 145-147.

3.2. Крижановський О.М. Окремі ознаки особи неповнолітнього злочинця – наркомана. *Вплив рівня дозвілля та відпочинку молоді на зниження рівня злочинності: зб. наук. статей за матеріалами регіонального науково-практичного семінару* (м. Дніпро, 31 травня 2019 р.). Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. С. 57-59.

3.3. Крижановський О.М. Окремі детермінанти дитячої злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: зб. наук. статей за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 13 березня 2020 р.). Дніпро: ДДУВС, 2020. С. 320-321.

3.4. Крижановський О.М. Проблеми кримінально-правового захисту підприємництва. *Право і держава в період криз: ризики та можливості: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 29 квітня 2020 р.). К.: Видавничий дім «АртЕк», 2020. С. 77-79.

3.5. Дятченко Д.О., Крижановський О.М., Мірошникова Н.С., Заїка М.Р. Поведінка людини в умовах реальної та потенційної небезпеки. *Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний та соціальний виміри: зб. наук. статей за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої пам'яті професора Ващенко Ірини Володимирівни* (м. Северодонецьк, 27-28 грудня 2021 р.). К.: ПВТП «LAT&K», 2021. Ч. II. С. 31-34. *(Особистий внесок автора полягає у розкритті специфіки поведінки особистості в умовах потенційної небезпеки в період суспільних трансформацій).*

3.6. Добровольська Н.А., Крижановський О.М., Колесніченко Є.С., Кітареv Д.О., Тесленко Л.М. Життєва антиципація особистості: до постановки проблеми. *Актуальні питання здоров'язбереження у координатах сучасних парадигм: зб. наук. статей за матеріалами VII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Северодонецьк, 29-30 грудня 2021 р.). Северодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2021. С. 28-29. *(Особистий внесок автора полягає у з'ясуванні значення антиципації особистості в її психологічній безпеці та здатності протидіяти маніпуляціям).*

3.7. Філей Ю.В., Назарова О.С., Крижановський О.М. Особливості правового регулювання єдиного цифрового ринку Європейського Союзу.

Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0: зб. наук. статей за матеріалами III Круглого столу. зб. наук. праць НДІ ПЗІР НАПрН України (м. Харків, 25 травня 2023 р.) / за ред. О.О. Дмитрик, О.В. Корват. Х.: НДІ ПЗІР НАПрН, 2023. С. 32-39. (Особистий внесок автора полягає у розкритті важливості правового регулювання єдиного цифрового ринку Європейського Союзу для забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям).

3.8. Samotuha A., Lizut R., Kryzhanovskyi O. Regime of foreign occupation and its impact on human rights: from Polish and Ukrainian political-legal retrospective and nowadays. *Philosophy, economics and law review*. 2023. Vol. 3, No. 2. P. 160-183. (Особистий внесок автора полягає у з'ясуванні впливу сучасних соціогенних викликів на безпеку особистості та процес протидії маніпуляціям).

3.9. Крошка К.І., Завацька Н.Є., Крижановський О.М. Становлення ціннісно-сислової сфери особистості в процесі її реінтеграції в соціум. *Сучасні проблеми гуманітарної науки і практики: філософський, психологічний та соціальний виміри: зб. наук. статей за матеріалами IX Міжнародної науково-практичної конференції у межах Програми USAID «Справедливість для всіх» (м. Київ, 26-27 грудня 2023 р.)*. К.: ПВТП «LAT&K», 2023. С. 67-71. (Особистий внесок автора полягає у розкритті значення ціннісно-сислової сфери особистості в її психологічній безпеці та протидії маніпуляціям).

3.10. Крижановський О.М. Виховання доброчесності в секторі безпеки як провідний стандарт освіти НАТО. *Актуальні питання підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони в умовах війни: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 19 квітня 2024 р.)*. Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 311-316.

3.11. Крижановський О.М. Шляхи вдосконалення кримінально-правових та пов'язаних з ними заходів запобігання наркозлочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 118-123.

3.12. Крижановський О.М. Соціально-психологічна інтерпретація змістовної сторони психологічної безпеки особистості. *Наукова спадщина української психології: єдність минулого та теперішнього: зб. наук. статей за матеріалами щорічного Всеукраїнського наукового круглого онлайн-столу (м. Київ, 12 червня 2024 р.)*. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2024. С. 34-35.

3.13. Крижановський О.М. Безпека особистості у сучасному соціуму: соціально-психологічний контекст. *Актуальні питання відновлення ментального здоров'я у психологічному вимірі: зб. наук. статей за матеріалами I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 11 жовтня 2024 р.)*. К.: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2024. С. 257-260.

3.14. Крижановський О.М. Полісистемність у розгляді феномену психологічної безпеки особистості. *Життєві виклики сучасного суспільства в умовах воєнного стану: зб. наук. статей за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю* (м. Київ, 5-6 листопада 2024 р.). К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2024. С. 41-43.

3.15. Фалько Н.М., Крижановський О.М. Гармонізація життєвого простору особистості в умовах сучасних викликів: до постановки проблеми. *Педагогіка мистецтва для збереження і розвитку психічного і фізичного здоров'я та культурного зростання особистості впродовж життя: зб. наук. статей за матеріалами Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 5-6 грудня 2024 р.). Запоріжжя: ФОП Однорог Т.В., 2024. С. 151-153. (Особистий внесок автора полягає у розкритті значення гармонізації життєвого простору особистості в її психологічній безпеці та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій).

3.16. Крижановський О.М., Крижановський П.О. Запобігання кримінальним правопорушенням проти власності в умовах воєнного стану. *Академічні візії*. 2024. Вип. 32. С. 1-6. (Особистий внесок автора полягає у розкритті значення процесу запобігання кримінальним правопорушенням для протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій).

3.17. Крижановський О.М., Крижановський П.О. Запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 161 КК України. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2025. № 44. Р. 243-250. (Особистий внесок автора полягає у розкритті ролі запобігання кримінальним правопорушенням для безпеки особистості в умовах суспільних трансформацій).

3.18. Крижановський О.М. Специфіка психологічної допомоги засобами гіпнотерапії у вимірах безпеки особистості. *Актуальні питання гіпнозу та сучасної гіпнотерапії у корекції психоемоційних травм, ПТСР та інших психічних розладів: зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнської інтернет-конференції з міжнародною участю* (м. Кропивницький, 11 січня 2025 р.). К., 2025. С. 34-36.

3.19. Kryzhanovskyi O., Pokhvata M. Social participation of student youth as a space of value self realization. *Людина і світ: зб. наук. статей за матеріалами XI регіональної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 28 лютого 2025 р.) / за заг. ред. Афанасьєва Л., Глебова Н. Запоріжжя: Вид-во МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2025. С. 112-113. (Особистий внесок автора полягає в розкритті ролі ціннісної самореалізації у забезпеченні безпеки особистості та протидії маніпуляціям в умовах суспільних трансформацій).

АНОТАЦІЇ

Крижановський О.М. Соціально-психологічні засади безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій.
– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. – Київ, 2025.

Дисертацію присвячено вивченню соціально-психологічних засад безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій.

Наведено концептуальне соціально-психологічне обґрунтування феномену безпеки особистості та процесу протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій, як інтегративних конструктів, здійснене через актуалізацію нормативно-правових стандартів забезпечення безпеки особистості (на мікро-, мезо-, макрорівнях) та можливостей протидії маніпуляціям (з урахуванням їхніх передумов, типології, індикаторів, маніпулятивних технологій, специфіки маніпулятивного впливу) і артикуляцію цих конструктів у вимірах особистої свободи й інформаційного середовища. Проаналізовано соціально-психологічну специфіку та диференційовано уявлення особистості про умови безпеки та протидію маніпуляціям в період суспільних трансформацій у віковому і гендерному вимірах. Розкрито дескриптори соціально-психологічних ресурсів безпеки особистості та протидії маніпуляціям (на підставі оцінки індексів життєвого стилю та схильності до прийняття небезпечних форм поведінки і деструктивних ідей як нормативних, а також за параметрами соціального інтелекту; типами когнітивного регулювання емоцій; особливостями ціннісних орієнтацій; рівнями суб'єктивного благополуччя; диспозиціями захисної та копінг-поведінки; механізмами психологічного захисту) в умовах суспільних трансформацій. Виокремлено соціально-психологічні предиктори (маніпулятивна природа соціуму, загальна кількість травматичних подій та сумарний показник їх впливу, індекс травматичності, рівень стресу) загроз безпеці особистості (військових, економічних, природних, соціальних, інформаційних та загроз її здоров'ю) в період суспільних трансформацій, з урахуванням параметрів стресостійкості та соціальної адаптації. Виявлено варіативність і варіабельність маніпулятивного впливу на особистість у векторах групової взаємодії та деструктивності маніпуляцій в інформаційно-цифровому просторі, а також напрямки їх протидії в умовах суспільних трансформацій.

Розкрито змістовно-процесуальні засади програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям в період суспільних трансформацій, із залученням полісистемного,

комплексного й ресурсного підходів. У межах цього проєкту розроблено та імплементовано нормативне й організаційно-технологічне забезпечення процесу, із виокремленням та обґрунтуванням принципів системності, цілісності, діалогічності, структурності, цілеспрямованості, відкритості, еквівалентності, диференційованого прогнозування в його побудові та реалізації.

***Ключові слова:** особистість, безпека особистості, протидія маніпуляціям, соціально-психологічне забезпечення безпеки особистості та протидії маніпуляціям, суспільні трансформації.*

Kryzhanovskiy O.M. Social-psychological foundations of personal security and counteraction to manipulation during periods of societal transformation. – Qualification scholarly work published as manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of psychological sciences, speciality, 19.00.05 – social psychology, psychology of social work. Volodymyr Dahl East-Ukrainian National University Ministry of Education of Ukraine. – Kyiv, 2025.

This dissertation is dedicated to a comprehensive examination of the social and psychological underpinnings of personal security and counteraction to manipulation within the dynamic context of societal transformations.

A conceptual socio-psychological justification for the phenomena of personal security and the process of counteracting manipulation during periods of societal transformation is provided, treating them as integrative constructs. This is achieved by actualizing normative and legal standards for ensuring personal security (at micro-, meso-, and macro-levels) and exploring possibilities for counteracting manipulation (considering its preconditions, typology, indicators, manipulative technologies, and the specifics of manipulative influence). These constructs are further articulated within the dimensions of personal freedom and the informational environment. The socio-psychological specificity is analysed, and individuals' perceptions of safety conditions and counteraction to manipulation during societal transformations are differentiated across age and gender dimensions. Descriptors of socio-psychological resources for personal security and counteracting manipulation are revealed. These are based on evaluating lifestyle indices and the acceptance of dangerous behaviours and destructive ideas as normative, as well as parameters of social intelligence, types of cognitive emotion regulation, features of value orientations, levels of subjective well-being, dispositions of defensive and coping behaviours, and psychological defence mechanisms, all within the context of societal transformations. Socio-psychological predictors of threats to personal security (military, economic, natural, social, informational, and health threats) during societal transformations are identified, considering parameters of stress resistance and social adaptation. These predictors include the manipulative nature of society, the total number of traumatic events and the cumulative indicator of their impact, the trauma index, and stress levels. Finally, the variability and variableness of manipulative influence on the individual within the vectors of group interaction

and the destructiveness of manipulations in the information-digital space are identified, along with directions for counteracting them in conditions of societal transformations.

The substantive and procedural foundations of a program-targeted project for the socio-psychological provision of personal security and counteraction to manipulation during periods of societal transformation are revealed. This project employs polysystemic, complex, and resource-based approaches, and it involved the development and implementation of normative and organizational-technological support for this process. Principles of systematicity, integrity, dialogicality, structuredness, goal-orientation, openness, equivalence, and differentiated forecasting in its construction and implementation are specifically highlighted and substantiated.

It was found that the formative and developmental interventions significantly reduced emotional discomfort (tension, anxiety) among participants, as well as their propensity to accept dangerous behaviours and destructive ideas as normative. Concurrently, the overall indicator of subjective well-being reliably increased.

Positive changes were observed in participants' self-control (balance, absence of manipulative tendencies), and their levels of confidence and social protection increased, contributing to a rise in the integral indicator of psychological security. A decrease in the degree of stress load and intra-group manipulative tension was identified, which positively impacted the enhancement of security levels. Simultaneously, participants' repertoire of defensive and coping strategies expanded, and the frequency of using safe methods for such behaviours also increased.

A reliable decrease in the trauma index, the cumulative impact of traumatic events, and participants' stress levels was determined. Conversely, indicators of their social activity, responsibility, social adaptation, and inclination towards humanistic norms of life activity (morality) increased. Positive shifts were recorded in components of social intelligence (social awareness, social skills), as well as in the constructiveness of cognitive emotion regulation types and psychological defence mechanisms. This led to a more adequate perception of psychological security threats and an enhanced ability to counteract manipulation. Participants' interpersonal relationships, their confidence in their social environment, and overall indicators of social support significantly improved.

The program-targeted project contributed to a reduction in the destructiveness of manipulative influence on participants within the digital environment. Moreover, there was a reliable decrease in the number of participants with a low level of psychological security, while the number of participants with a high level of security increased.

Key words: *personality, personal security, counteraction to manipulation, socio-psychological provision of personal security and counteraction to manipulation, societal transformations.*

Підписано до друку 01.08.2025 р.
ф. 60х90/16, ум. др. арк. 1,9
Зам. 01/08/25-90/1, накл. 100 пр.
Друкарня Прінт Квік
м. Київ, вул. Леонтовича 9, оф. 65
т. (044) 235-0009, 235-7528
printquick@ukr.net